

Pratend en lezend woorden leren

Woorden leren bij het lezen

Leren lezen met zelfvertrouwen en motivatie.

Een geautomatiseerde en begrepen leeswoordenschat, die voortbouwt op de mondelinge woordenschat, is onmisbaar voor het verdere lees- en schoolsucces van kinderen. We gaan er dieper op in.

Betekenisvol oefenen

Een grote mondelinge basiswoordenschat bestaande uit minimaal 3000 tot 5000 woorden uit woordfamilies (bakken, bakker, bakkerij, gebak, gebakje, gebakken) is essentieel voor het vlot en vloeiend leren lezen en begrijpen van zinnen en teksten vanaf groep 3/4. Een aanvankelijke leeswoordenschat bestaat vooral uit frequente basiswoorden (woordgroep-*een*), die kinderen technisch kunnen lezen én begrijpen. Dit maakt vervolgens leesbegrip mogelijk, omdat er voldoende denktijd beschikbaar is door de snelle herkenning van woorden. Het lezen van zinnen verloopt vlotter en kinderen krijgen steeds meer tijd om tijdens het lezen na te denken. Het toevoegen van een woord aan de leeswoordenschat gaat bij de meeste kinderen vrij snel: na twee of drie keer een woord goed ontsleuteld te hebben, zijn de noodzakelijke verbindingen in het brein ontstaan en wordt het al met de maximale snelheid herkend en als het goed is, ook begrepen.

Dyslexiedeskundige Sally Shaywitz (2005) merkt op dat in groep 3 en 4, 50% van een tekst uit ongeveer 100 verschillende, vaak ook korte functiewoorden bestaat. Lees je 1000 verschillende woorden vlot en met begrip, dan kun je al 75% van zo'n eenvoudige tekst soepel lezen en begrijpen. En bij het vlot lezen van 5000 woorden met begrip, lees je 90% van een tekst goed.

Een begrepen en geautomatiseerde leeswoordenschat bouwt een leerling op door vaak en gemotiveerd te lezen en woorden herhaald te oefenen. Dus niet door het invullen van heel veel werkbladen. Het onmisbare herhaald oefenen van leeswoorden kan heel saai zijn: lange rijen woorden van een bepaalde leesmoeilijkheid of allerlei woorden van verschillende leesmoeilijkheden door elkaar. Door het herhalen van nieuwe woorden met een zelfde woordkern, wordt het lezen van overeenkomstige nieuwe woorden voor de meeste kinderen gemakkelijker: tien, zien, dien, kien. Deze woorden overlappen elkaar in één klinker en één medeklinker. Het is daarom ook belangrijk om met rijtjes te werken waarbij de letter- en klankdelen veel meer verspringen, zodat de kinderen niet op de automatische piloot gaan decoderen. Waardoor ze in feite niet echt zouden ontsleutelen en er geen automatische leeswoordenschat wordt opgebouwd: tien, toon, tuin, zien, zoon (de bekende connectrijtjes). Ook opbouwrijtjes uit woordfamilies zijn daarvoor geschikt: raak, rakelings, geraakt. Omdat dergelijke rijtjes vaak herhaald moeten worden is een niet saai en betekenisvolle herhaling belangrijk. Om de leessnelheid verder te verhogen is het ook nodig dat kinderen woordgroepen of woordcombinaties die ze in de kleuterperiode hebben opgepikt in één adem en als één geheel vlot leren lezen: *nog steeds niet genoeg*.

Figuur 1 Werken met woordenlijsten

Susan van der Linden ontwikkelde thematische woordlijsten 'Werken met Woordlijsten' (www. onderwijsmaakjesamen.nl) met 72 eenvoudig te kopiëren bladen, gebundeld in een geïllustreerde map. Bij elk thema is er een woordveld in de vorm van een blad vol met woorden. Deze woorden hebben allemaal een relatie met een thema. Door met die woorden betekenisvolle opdrachten te maken waarbij kinderen telkens die woorden moeten lezen, krijgt het herhaald decoderen en lezen en dus het uitbreiden van de geautomatiseerde en begrepen leeswoordenschat vorm. Er wordt op deze wijze gewerkt aan de betekenisvolle uitbreiding van een leeswoordenschat met woorden die direct herkend én begrepen worden. Omdat het oefenen van woorden voor leeszwakke kinderen min of meer moet aansluiten bij hun leesniveau, zijn diverse leesmoelijkheden op drie niveaus geordend. Denk verder ook aan de 'Veilig & Vlotboekjes' en 'Vloeiend &

Vlotboekjes' van Zwijsen, voor het opbouwen van een geautomatiseerde en begrepen leeswoordenschat. De 'Vloeiend & Vlot boekjes' doen dit op de juiste betekenisvolle manier. Dit vind je ook in de 'Pravoo-DMT-oefenmap M3 naar M8'. Deze map is de vervanger van de mappen 'Speciale leesbegeleiding; voortgezet lezen en zinsgericht lezen'. Er zijn ook onderdelen uit de map 'Speciale leesbegeleiding; aanvankelijk lezen' opgenomen. Op diverse plaatsen zijn de teksten, zinnen en woordrijen aangepast aan de kenmerken van nieuwe AVI-fasen. Diverse bestaande bladen zijn niet opgenomen en er zijn nieuwe leesbladen bijgekomen. Er is dus sprake van een complete herziening. <http://www.pravoo.com/index.php>

Het aanvankelijk lezen

Interactief voorlezen van (anker)verhalen

Het is goed als het gebruik van prentenboeken in groep 1 en 2, op de manier van 'Prentenboeken aan het woord' (zie de inspiratiekaart 'Al doende woorden leren', www.onderwijsmaakjesamen.nl) en het interactief voorlezen van (anker)verhalen in de kernen of thema's van groep 3 op elkaar wordt afgestemd in onderling overleg in het team. Interactief en herhaald voorlezen is een belangrijk onderdeel van een mondelinge taallijn in een methode voor aanvankelijk lezen; vooral gericht op begrijpend luisteren en de uitbreiding van de woordenschat. Door het reageren op de denkvragen bij een voorgelezen verhaal wordt de woordenschat in mondelinge taaluitingen van de kinderen gestimuleerd. Het doel van denkvragen is het stimuleren van het begrijpend luisteren. Dergelijke vragen zijn gericht op de betrokkenheid van de kinderen, op de rode draad in het verhaal en op het begrijpen van niet letterlijk gegeven informatie. Het is niet de bedoeling dat het voorlezen van (anker)verhalen uitgroeit tot een kringgesprek. Het gaat bij het voorlezen in de eerste plaats om het begrijpen en genieten van het verhaal, wat een belangrijke bijdrage vormt aan de leesmotivatie.

Verhaalwoorden

In (anker)verhalen kunnen (afhankelijk van het taalniveau van de groep) basiswoorden voorkomen die niet voor alle kinderen bekend zullen zijn. Je kunt deze woorden op twee momenten impliciet toelichten:

- in een voorgesprek
- tijdens het interactief voorlezen van het (anker)verhaal
- tijdens het aanvankelijk lezen met de CUVAR-aanpak (zie hierna)

Het is niet de bedoeling dat je alle onbekende woorden in het verhaal expliciet gaat bespreken. Een korte terloopse toelichting (zoals het voorwerp aanwijzen op de verhaalplaat of laten zien, een werkwoord uitbeelden) is voldoende voor een eerste oppervlakkige kennismaking, waardoor de kinderen kunnen blijven genieten van het verhaal. Dit is impliciet woordenschatonderwijs, waarmee kinderen veel woorden oppervlakkig leren kennen.

Voorlezen van het (anker)verhaal gedurende enkele dagen

Je kunt er voor kiezen om het voorlezen over meerdere dagen te verdelen. Het is goed voor het opslaan van woorden in het langetermijngeheugen. Daarbij is het belangrijk dat de kinderen goed overzicht houden over de verhaallijn. Taalzwakke kinderen en kinderen met weinig voorleeservaring van thuis (vaak gaat dit samen) kun je hierbij steunen door het verhaal eerst in je eigen woorden te vertellen en daarna het verhaal in gedeelten voor te lezen. Het is aan te raden om van tevoren een planning te maken: over hoeveel dagen wil je het verhaal verdelen en welke fragmenten combineer je dan? Een fragment is bijvoorbeeld een verhaalplaat met de bijbehorende tekst.

Dag 1 Voorkennis, introductie van enkele woorden en het vertellen van het verhaal

Je begint met het voorgesprek, waarin de kinderen hun eigen ervaringen over het onderwerp van het verhaal kunnen inbrengen. In het voorgesprek introduceer je de woordenschat rond het verhaal en het thema. Je doet dit bijvoorbeeld door de eerste voorwerpen op de thematafel te zetten en met de kinderen de eerste woorden te bedenken voor het woordveld op de woordmuur of op het digibord. Na het voorgesprek vertel je in je eigen bewoordingen het verhaal, waarbij je de praatplaten bij het verhaal gebruikt. Je maakt het voor de kinderen extra spannend om tijdens stap 1 de clou van het verhaal nog niet weg te geven. Je kunt het vertellen afsluiten door de kinderen zelf een einde voor het verhaal te laten bedenken. Ze zullen heel benieuwd zijn of hún einde straks ook in het geschreven verhaal staat.

Dag 2 Opfrissen van geïntroduceerde woorden en het eerste fragment voorlezen

De volgende keer fris je het verhaal en enkele woorden eerst kort op bij de praatplaten van het verhaal. Je kunt daar desgewenst ook de voorwerpen op een thematafel bij gebruiken. Daarna lees je interactief de fragmenten voor die je hebt geselecteerd voor de eerste voorleessessie. Stel per fragment een verhaalwoord centraal.

Dag 3 en 4 De volgende fragmenten voorlezen en enkele woorden tijdens het voorlezen kort duidelijk maken in de context van het verhaal

In de dagen daarna lees je de rest van het verhaal voor, steeds voorafgegaan door een korte terugblik en korte herhaling van eerdere woorden. Momenten die zich hiervoor lenen zijn bijvoorbeeld het melk drinken, het begin of einde van de middag. Het is niet de bedoeling dat je de lesintroductions hiervoor gebruikt. Die zijn immers gericht op aspecten van de leesontwikkeling of op de introductie van de kerninstructie. De opeenvolgende voorleessessies bieden je een goede gelegenheid om samen met de kinderen een woordmuur en de thematafel verder te laten groeien. Door het herhaald voorlezen worden de kinderen meerdere keren geprikkeld om eigen voorwerpen mee te nemen om zo de betrokkenheid te verhogen.

Dag 5 Terugblik op het verhaal en explicieter herhalen van enkele woorden die zijn gebruikt

Het terugblikken op het verhaal gebeurt op dag 5 of dag 6. De kinderen mogen woorden of zinnen uit het verhaal eerst uitbeelden of uitspelen, bijvoorbeeld in vertelpantomime (leerkracht vertelt, kinderen beelden het uit). Daarna wordt het verhaal ook naverteld met steun van het beeldmateriaal van de methode voor aanvankelijk of technisch lezen. Laat eerste de betere leerlingen navertellen en daarna de mindere vertellers, die dan al een voorbeeld hebben.

Bron: naar een idee van Wilma Stegeman.

Het technisch lezen

Het is handig om bij het aanvankelijk en technisch lezen een eenvoudige woordenschat aanpak bij de hand te hebben die voornamelijk impliciet kan worden ingezet. Hierdoor blijft het accent liggen op het leren van het technisch lezen. Zorg er dus voor dat leeslessen geen woordenschatlessen worden. Anneke Smits (internet) maakt gebruik van de inzichten van Isabel Beck (2010), in haar CUVAR-aanpak. De afzonderlijke letters vormen een afkorting van de achtereenvolgende stappen in deze aanpak: CU = context + VAR=uitleg. De paar woorden waarmee deze didactiek uitgevoerd wordt, worden uitgezocht in overleg met de kinderen (niet meer dan twee woorden per keer). Tijdens de didactische opbouw is het heel belangrijk dat de kinderen het woord een aantal keren (na)zeggen voor de juiste uitspraak en het goede klankbeeld. Een woord in een zin klinkt namelijk anders dan het losse woord.

Cu = context

Aan de hand van de context van het verhaal wordt de betekenis van het woord uitgelegd. Bijvoorbeeld: in het verhaal komt een *rechercheur* binnen, wanneer er een inbraak gepleegd is. Een *rechercheur* is een politieagent die misdaden oplost. Zeg maar na: *rechercheur*.

V = variatie

Je zegt het woord impliciet binnen verschillende contextzinnen. Bijvoorbeeld: in de politseries op de televisie komen ook *rechercheurs* voor. De *rechercheurs* op televisie moeten vaak moorden oplossen. Om een misdaad te kunnen oplossen moet een *rechercheur* veel onderzoek doen. Laat kinderen zo'n zin nazeggen voor de goede uitspraak.

A = aanvulzin

Je zegt een aanvulzin met het te leren woord. De aanvulzin moet op veel verschillende expliciete manieren kunnen worden afgemaakt. Om beurten herhalen de kinderen het beginstuk van de zin waarna ze hem ieder op hun eigen manier afmaken. Je vraagt aan een ander kind om uit te leggen wat het betreffende woord in die zin betekent. Bijvoorbeeld: De *rechercheur* onderzoekt ..... Het eerste kind zegt: de *rechercheur* onderzoekt de diefstal. Dan vraag je aan een ander kind: doe eens voor hoe een *de rechercheur* de diefstal onderzoekt?

R = reflectie (vrij naar Anneke Smits, CUVAR-aanpak)

Het is belangrijk dat kinderen een goede 'woordleerhouding' ontwikkelen. Dat wil zeggen dat ze aan onbekende woorden tijdens het lezen niet voorbij gaan en nieuwsgierig worden naar de betekenis. En dat ze moeite willen doen om een woord als 'uniek' ook zelf te gaan gebruiken. De leerkracht kan dit zoeken naar een betekenis hardopdenkend voordoen en kan opletten of leerlingen de nieuwe interessante woorden ook spontaan gebruiken. Daarbij is het onnatuurlijk memoriseren, turven of registreren van deze woorden niet zinvol; het gaat om het spontane gebruik in eigen taal en het verbeteren van de 'woordleerhouding'.

Isabel Beck (2010) stelt een aantal verbeteringen voor, in deze op zich goede CUVAR-aanpak. Bijvoorbeeld dat het bij de semantisering van verhaalwoorden niet zo zinvol is om met definities te werken, maar met gebruikszinnen die met 'ik' met 'jij' beginnen. En Nation (2001) en Isabel Beck (2010) spreken over woordbewustzijn, dat er eigenlijk op neerkomt dat kinderen er plezier in krijgen om actief te zoeken naar de betekenis van onbekende woorden en het stoer vinden om die interessante woorden ook zelf te gebruiken. Iets wat slechte 'woordleerders' niet van nature doen.

Waar vind je de tijd en hoe ga je om met de verschillen?

Het woordenschatonderwijs bij het aanvankelijk en technisch lezen is dus in principe sterk impliciet van aard. Het beste is om de woordenschataandacht te integreren in de methode voor aanvankelijk en technisch lezen. Sommige leesmethoden maken daar werk van. Nogmaals, maak van lessen technisch lezen niet te veel een woordenschatles en schenk terloops aandacht aan enkele onbekende woorden. Deze impliciete aandacht voor woorden in dienst van het lezen (het Lezend woorden leren) mag slechts beperkt tijd nemen. Wat betreft de differentiatie ben je afhankelijk van de vormgeving in je leesmethode. Gebruik een groepsindeling van kinderen die gevoelig, afhankelijk en onafhankelijk zijn van instructie, in een groepsplan dat uitgevoerd kan worden met de mogelijkheden van de methode. Anders ben je teveel voorbereidingstijd kwijt. Gebruik daarbij de lesopzet van het afpellen van instructie: een gezamenlijke start van de leesles met korte instructie en een korte verduidelijking van enkele woorden. De instructie-onafhankelijke kinderen gaan aan het werk en leggen elkaar onbekende woorden uit. Dan volgt de extra woordenschataandacht voor de instructiegevoelige en instructie-afhankelijke kinderen. De instructiegevoelige kinderen gaan vervolgens aan het werk en verduidelijken aan elkaar onbekende woorden. Vervolgens maak je een rondje voor hulp aan alle kinderen. Tot slot geef je individuele aandacht aan de instructie-afhankelijke kinderen met een verdere oefening van het begrijpen en decoderen van de doelwoorden met het oog op de vergroting van de geautomatiseerde en begrepen leeswoordenschat. Bespreek ook enkele onbekende woorden van een komende leesles.

Samenvatting

Belangrijk is het, om de begrepen en geautomatiseerde leeswoordenschat uit te breiden met een methode voor aanvankelijk en technisch lezen. Dat helpt bij het vlot en denkend lezen met begrip. We bespraken de uitbreiding van de leeswoordenschat en een eenvoudige woordschataanpak bij het aanvankelijk en vooral het technisch lezen. Aansluitend op het voorlezen van (anker)verhalen uit de leesmethode en in overleg met de collega's van groep 1 en 2, zal vaak meer werk gemaakt moeten worden van woordschataandacht in groep 3 en 4, zodat er op dit gebied geen stagnatie optreedt bij de kinderen. Lees het (anker)verhaal over meerdere dagen voor. Gebruik een groepsplan, dat noemden we voorheen differentiatie, dat mogelijk is op basis van de leesmethode.

Vedette. Wie droomt er niet van later een vedette te worden in de sport, de film of de muziek. Vedettes zijn zo goed en beroemd, ze steken zo hoog boven iedereen uit dat ze soms niet van deze wereld lijken. Het woord komt uit het Frans en Italiaans. Een 'vedette' of 'vedetto' was iemand die letterlijk boven iedereen uitstak. Hij zat namelijk als uitkijkpost op zijn paard. In welke woordgroep plaats je dit woord?

Eerste hulp bij begrijpend lezen

In dit onderdeel beschrijven we de impliciete én expliciete aandacht voor verhaalwoorden uit woordgroep-twee bij het begrijpend lezen: het lezend woorden leren.

Woorden kiezen

Uit de onderstaande tekst kiezen we intuïtief minder gangbare woorden en woordcombinaties uit woordgroep-twee-en-drie waarvan je verwacht, gelet op je groep, dat ze niet (helemaal) bekend zijn. En die belangrijk zijn om de tekst te begrijpen: *de ambulance, op pad, de organisatie, de EHBO-er, de sirene,*

zadelpijn. Het gaat vooral om de meer zeldzame woorden en niet om triviale woorden zoals *fietser*, *dokter*, *kleur*, *de blauwe ster*, waar in taalmethoden nog wel eens te veel tijd aan wordt verspild.

Fiets met zaailicht

In Drenthe begonnen dinsdag duizenden fietsers aan de fietsvierdaagse. Met zoveel mensen op pad, kan er natuurlijk iets misgaan. Daarom bedacht de organisatie een ambulancefiets. Maar dat mocht niet van de échte ambulance. 'Hij had de kleuren van de ambulance, fel geel met zo een blauwe ster' vertelt leke Knoop van de Drentse fietsvierdaagse. 'Maar dat mocht niet, want het is geen echte ambulance. Er fietsen namelijk EHBO-ers op, geen echte dokters. Dus noemen we hem nu EHBO-fiets. De gele kleur is gebleven, maar de blauwe ster hebben we afgeplakt.' EHBO-er Hanny van de Belt rijdt rond op de fiets. Ze vindt 'm erg handig. 'Hij kan op plekken komen waar je anders niet komt. Hij is elektrisch, dus je hoeft niet zo hard te trappen. En we hebben blauwe en rode knipperlichten, als zwaailicht.' En sirenes? 'Die doen we zelf na, als grap', vertelt Hanny. 'Onderweg plakken we pleisters. Maar als iemand heel hard van de fiets valt, bellen we de echte ambulance.' Tegen zadelpijn heeft de EHBO-fiets geen medicijn. 'Maar misschien kunnen we wel een massage aanbieden' lacht Hanny. Kidsweek Junior; Young & Connected, 10 juli 2008.

In echte teksten komen alle drie de woordgroepen voor, zoals bijvoorbeeld in bovenstaande Kidsweektekst.

- In woordgroep-één zitten de veel voorkomende en vaak concrete basiswoorden in spreek-, lees- en schrijftaal: *de fiets*, *de kleur*, *de blauwe ster*.
- In woordgroep twee vind je meer zeldzame verhaalwoorden en woordcombinaties in leestaal. Deze zijn meer abstract en in meerdere contexten te gebruiken: *op pad*, *misgaan*, *de organisatie*, *afgeplakt*, *erg handig*, *onderweg*.
- In woordgroep drie gaat het om zaakvakbegrippen die geleerd worden bij kennisverwerving, typisch voor een bepaald thema, maar die ook in verhalende teksten voor kunnen komen: *elektrisch*.

Bij het voorlezen van teksten moet impliciet en expliciet aandacht worden besteed aan vooral de zeldzamere woorden uit woordgroep-twee die passen bij het centrale onderwerp: *de ambulancefiets*. Gemiddeld genomen gaat het om 20 % van dergelijke minder gangbare woorden in schriftelijke teksten. Zoals bekend kunnen kinderen pas bij ongeveer 98% gekende (basis)woorden een tekst echt goed begrijpen. En die zijn weer nodig om de betekenis van de zeldzamere woorden uit woordgroep-twee te kunnen vermoeden bij het lezen. En al die woorden zijn onmisbaar om uit zaakvakteksten met veel zaakvakbegrippen te kunnen leren. Zaakvak-begrippen kunnen beter expliciete aandacht krijgen in het zaakvakonderwijs. In een wat langere tekst kiezen we maximaal zeven tot tien woorden uit woordgroep-twee voor expliciete aandacht, gericht op woordgebruik.

Bij je intuïtieve keuze van woorden hanteer je de volgende stelregels:

- Kies enkel woorden bij het onderwerp waarin kinderen geïnteresseerd zijn.
- Gebruik eventuele woordenlijsten niet rigide, maar stem de woordkeuze mede af op de behoeften van de kinderen en de taalsituatie.
- Betrek ze bij de keuze van onbekende woorden.
- Besteed aan triviale woorden uit woordgroepen alleen korte, impliciete aandacht.
- Bespreek niet alle onbekende woorden in een tekst.
- Kies ter verduidelijking vóór het lezen slechts enkele woorden bij het centrale onderwerp waarin de kinderen geïnteresseerd zijn en vraag hen niet wat die betekenen of naar synoniemen.
- Kies weinig woorden, zeven tot tien woorden, voor expliciet woordenschatonderwijs bij het lezen en besteed daar vervolgens pas aandacht aan ná het lezen.

Pratend en lezend woorden leren

Vóór het lezen

Vóór het voorlezen geef je bij één of enkele belangrijke woorden uit de tekst voorbeeldzinnen, bijvoorbeeld woorden uit de kopjes in de tekst. Doe dit hardopdenkend. Laat kinderen stil over zo'n zin nadenken zonder naar de betekenis te vragen. Het gaat om korte impliciete aandacht. Kinderen kunnen bijvoorbeeld de bovenstaande tekst niet begrijpen als ze het woord *ambulance* missen. Alleen een korte impliciete verduidelijking met een voorbeeldzin in de context van de tekst, is dan nodig: *als je heel hard van je fiets valt, bel ik de ambulance. Dan rijd je in de ambulance naar het ziekenhuis. Een ambulance is hetzelfde als een ziekenauto.*

Tijdens het lezen

Tijdens het lezen wijs je nogmaals op woorden als *ambulance*, want zo'n sleutelwoord komt vaak nog eens terug in de tekst: *een ambulancefiets, geen echte ambulance*. Je verduidelijkt verder, in enkele zinnen uit de context van het verhaal, enkele onbekende woorden. Kinderen kunnen ook hun eigen onbekende woorden in zinnen aanstrepen of daarvoor tijdens het voorlezen hun vinger opsteken. Het gaat tijdens het voorlezen ook om een korte impliciete aandacht, omdat ze de draad van het verhaal moeten kunnen vasthouden:

- Met zoveel mensen *op pad*. Met zoveel mensen die wandelen.
- *De organisatie* bedacht een ambulancefiets. De mensen die de fietsvierdaagse hebben voorbereid bedachten de ambulancefiets. Zij zijn van de *organisatie*.
- *EHBO-ers* zijn geen echte dokters. Ze geven Eerste Hulp Bij Ongelukken.
- Ze maken geluid. Ze doen *sirenes* na. De sirene hoor je als *de ambulance* langs rijdt.

Na het lezen

Pas na het lezen is er de mogelijkheid om expliciete aandacht te besteden aan de enkele woorden die je voor en tijdens het lezen even hebt aangestipt. Je herhaalt ze in nieuwe voorbeeldzinnen en vraagt ook aan de kinderen om nieuwe gebruikszinnen met de woorden te bedenken. Kinderen leren dan het woord ook zelf te gebruiken in een andere zin. Ook geef je aandacht aan een woord dat in de context van het verhaal niet duidelijk is geworden. Voorbeeldzinnen:

- 's Morgens lopen we naar school. We gaan *op pad* naar school.
- Wie zorgt voor het verjaardagsfeest? Wie *organiseert* het feest? Wie doet *de organisatie van het feest*?
- *De EHBO-er* plakt een pleister op je wond.
- De *sirene* op de politieauto maakt veel lawaai.

Extra uitleg van een woord dat niet in de context duidelijk wordt: *ik zat lang op het paard en kreeg **zadelpijn** aan mijn billen. Ik kon niet meer blijven zitten.*

Herhaling met het eigen woordenboekje

De maximaal zeven woorden en woordcombinaties, vooral uit woordgroep-twee, kunnen de kinderen gedurende het luisteren, lezen, praten en schrijven herhalen. Daarbij vormt de aangeboden tekst steeds de betekenisvolle context; de betekenis van woorden in zinnen en teksten is het belangrijkste om te leren. Om woorden te kunnen herhalen en om van oppervlakkige woordkennis te komen tot breder woordgebruik, is het nodig dat woorden worden vastgelegd. Dat kan goed met een zelf te maken woordenboekje, zoals met het boekje 'Mijn Eigen Woorden' (www.onderwijsmaakjesamen.nl). In dit boekje vind je de volgende lege bladzijden:

- Woord in plaatjes
- Woordspin
- Woord in zinnen
- Gebruik het woord goed en Woordfamilie

Figuur 3 Woord in plaatjes

Bij Woord in plaatjes knippen kinderen maximaal vier kleine foto's of afbeeldingen bij een artikel uit en plakken die op de betreffende bladzijde. Dat kan ook een grote foto zijn die als een puzzel wordt verknipt. Bijvoorbeeld het plaatje van de EHBO-fiets. Of enkele gegoogelde plaatjes van *een ambulance bij een ongeluk* en *een ambulance bij een ziekenhuis*. Dat kan ook met abstractere woorden zoals *aanbieden: een massage aanbieden, een fiets aanbieden*. Twee (goede) kinderen googelen het woord *aanbieden* en je krijgt verschillende plaatjes met situaties waarin het woord *aanbieden* een rol speelt. Het is noodzakelijk om woorden van begin af aan visueel aan te bieden voor een betere opslag in het geheugen. Geïllustreerde artikelen zoals in Kidsweek Junior zijn daar geschikt voor. Als het even kan start je het woord met meer plaatjes waarop het woord betrekking kan hebben, zoals bij *verrassen*, zodat het woordgebruik al van begin af aan wordt verbreed in verschillende contexten. Kinderen moeten expliciet leren om woorden in verschillende situaties toe te passen. Dit begint al aan het begin. Zelfs abstracte woorden leer je daardoor beter te gebruiken: het door gevorderde woordleerders gegoogelde woord *verrassen* in verschillende situaties:

Figuur 4 Wat een verrassing!

Op de bladzijde van 'de Woordspin' (woordcluster) kunnen kinderen vervolgens een woord of een woordcombinatie uit de titel van een artikel als startwoord voor de woordspin kiezen. Bijpassende spinwoorden kunnen kinderen uit het artikel halen.

Het centrale woordspinwoord is de *ambulance*. Spinwoorden zijn bijvoorbeeld: *op pad gaan, de organisatie, de EHBO'ers, de sirene*. Dit op basis van (enigszins) bekende en ook onbekende woorden van het kind. Hij/zij kan woorden uit het artikel knippen en opplakken, maar ook van het artikel overschrijven in de woordspin (dat gaat sneller).

Figuur 15 Woordspin

De verbreding van woordgebruik kan verder gaan (voor gevorderde woordleerders) met de bladzijde 'Woord in zinnen'. Kinderen knippen het woord in de zin die letterlijk uit het verhaal gehaald wordt, maar ze kunnen ook al zelfbedachte gebruikszinnen bij het plaatje of bij de plaatjes verzinnen en opschrijven. Bijvoorbeeld: *De EHBO-fiets helpt je bij problemen op de weg. De mensen van de organisatie bedachten een ambulancefiets.*

Figuur 6 Woord in zinnen

Bij 'Gebruik het woord goed' kunnen gevorderde kinderen vragen maken voor het goede of niet goede gebruik van het woord: *De koplamp van een auto: is dat een zwaailicht?* Ze kunnen ook nieuwe gebruikszinnen bedenken met de woorden uit de woordspin. Bijvoorbeeld: *de ambulance rijdt met een zwaailicht.*

Van dit leren van het woordgebruik kan nog meer werk gemaakt worden. De kinderen kunnen gestimuleerd worden langer na te denken over het goede woordgebruik van de woorden die ze al een beetje kennen. Ze kunnen bijvoorbeeld voor elkaar gekke vragen bedenken: *kan een boom jou verrassen?* Ook kun je ze uitdagen om na te denken over het goede gebruik van de woorden.

Figuur 7
Gebruik het woord goed

Bij de bladzijde 'De woordfamilie', maken de gevorderde kinderen woordfamilies: het *zwaailicht, zwaaien, de zwaailamp, het knipperlicht*. Het artikel kan de bron zijn. Denk aan: *organiserende organisatie, ambulance-ambulancefiets, afplakken-afgeplakt, handig-handigheid, trappen-de trapper, grap-grappig, grapje*. Belangrijk daarbij is dat de kinderen deze woorden in een grammaticaal goede zin leren gebruiken. Ze kunnen daarbij ook coöperatieve werkvormen gebruiken, bijvoorbeeld uit 'Op Wordenjacht' (Duerings, 2011).

Let op: al deze oefeningen zijn verbonden met de context van het verhaal. We werken niet met hiërarchische relaties tussen losse woorden, omdat die niet veel bijdragen aan beter luisteren, lezen, praten en schrijven. En het gaat ook niet om het uit het hoofd leren van losse woorden voor een toets of het doen van leuke maar functieloze woordspelletjes.

Nadenken over het goed gebruik van de woorden

Het goed en breder gebruik van woordgroep-twee-woorden is belangrijk. Hier volgen nog wat voorbeelden die aansluiten bij de context van het verhaal. Ze kunnen ook in tweetallen worden gedaan op een coöperatieve manier, maar pas nadat de kinderen de betekenis van de woorden al enigszins kennen in de context van het verhaal! Zomaar coöperatief werken met losse woorden is niet zo zinvol.

Leerkracht: Als ik iets zeg dat klinkt als misgaan, zeg dan misgaan. Zeg anders niets. Vraag de kinderen ook waarom zij het antwoord gaven.

- Hij kan op plekken komen waar je anders niet komt.
- De sirene doen we zelf na als grap.
- Als iemand hard van de fiets valt.

Leerkracht: Welke van deze woorden horen bij de nieuwe woorden: bedenken, erg handig, massage? Vraag de kinderen ook waarom zij het antwoord gaven.

- Een EHBO-fiets
- Bedacht
- Zadelpijn

Leerkracht: Welke van de onderstaande opmerkingen horen bij woord ambulance?

- Met hoge snelheid en een zwaailicht door de straat.
- Ik kan hier geen minuut langer meer tegen!
- Je mag je gelukkig prijzen dat ik in je team zit.

Geef kinderen het begin van een zin en vraag ze die af te maken.

- De EHBO-er was erg handig, omdat...
- Veel mensen gingen op pad, omdat....

Word een 'STAR!'

Woordenschatdeskundigen Camille Blachowicz en Peter Fisher (2010) bieden nog een andere woordenschatpak voor lezend woorden leren: Het STAR-model. Dit model lijkt op wat we hiervoor beschreven. Gebruik er uit wat je nuttig vindt.

- **Select:** kies geschikte inhoudswoorden, richt je op woordessenties om de tekst te begrijpen, teken een visueel schema als basis en selecteer 4 à 6 woorden om de tekst na te vertellen of samen te vatten. Let niet op andere woorden die niet essentieel zijn voor het begrijpen van de tekst.
- **Teach:** voor, tijdens en na het lezen gaat het om het aanbrenge van voorkennis en om de uitleg van een paar essentiële begrippen, gebruik daarbij de context en gebruiksinformatie bij de woorden.
- **Activate:** activiteiten van luisteren, lezen en schrijven met de woorden, het verbinden van het nieuwe aan bekende woorden, het uitspelen van zinnen met de woorden in echt taalgebruik.
- **Revisit:** het doen van woordspelletjes, het bijhouden van een woordschrift of het maken van een eigen woordenboek.

Ze geven ook aan wat je niet moet doen:

- Definities als de enige bron van betekenisverlening hanteren en toetsen gebruiken die vragen naar definities van woorden.
- Te vroeg kinderen zinnen laten maken met nieuwe woorden.
- Alle woorden in een tekst uitleggen.

Goede woordleeders zijn actieve woordleeders

Kinderen leren woorden pas echt kennen en gebruiken als ze er actief mee bezig zijn. Dan gebruik je het lezen expliciet voor woordenschatonderwijs. De hiervoor geschetste werkwijzen zijn leerkracht geleid en bevatten veel impliciete, maar ook wat expliciete aandacht voor woorden; het neemt tijd. De kinderen kunnen ook zelfstandig en samen met 'Mijn Eigen Woorden' (Onderwijs Maak Je Samen)) aan de slag om meer impliciet, zelfstandig en met elkaar, woorden beter te leren gebruiken. Als ze gedurende enkele dagen bezig zijn met de nieuwe woorden dan gaan ze die in meerdere contexten gebruiken en ontstaat er een

complexer luister-, lees-, praat- en schrijfproces met betrekking tot de woorden in zinnen en tekstjes. De eigen gemaakte woordenboekjes vormen verder een eldorado voor (coöperatieve) woordenschatpelletjes:

- **Woord raden:** kinderen lezen de zinnen uit het woordenboekje voor aan andere kinderen en laten het moeilijke woord weg. Het woord moet geraden worden.
- **Kwartet:** kinderen maken een kwartet van familiewoorden.
- **Memory:** kinderen maken memory van de woorden en een plaatje van het woord of van een familiewoord. Daarmee wordt memory gespeeld.
- **Wie ben ik?:** kinderen omschrijven het woord zonder het (familie)woord zelf te zeggen.
- Er kunnen met 'Mijn Eigen Woorden' bij maximaal bij 7 actuele artikelen aan actieve woordenschatuitbreiding worden gewerkt. Mede afhankelijk van de beschikbare tijd.
- Zeven kinderen kunnen ook zeven verschillende artikelen nemen en daarna hun woordenboekjes uitwisselen en elkaars woorden leren.
- Tweetallen van kinderen kunnen hetzelfde artikel nemen en pratend en lezend woorden leren.
- Achter in een boekje verzamelen de kinderen maximaal zeven startwoorden/sleutelwoorden uit maximaal zeven artikelen. Eventueel zetten ze die in alfabetische volgorde als vooroefening op het werken met een woordenboek.

Met het boekje is het de bedoeling dat kinderen luisterend, lezend, pratend en schrijvend de woorden herhalen en daarmee naast woordkennis ook het woordgebruik oefenen. Bron: Filipiak, P. Eerste hulp bij woorden; Praxisbulletin 2011.

Stimuleren van de leesmotivatie

Lezen, voedt de taalontwikkeling, verrijkt en verdiept de mondelinge taal en de woordenschat, motiveert tot schrijven en vertellen en draagt in belangrijke mate bij aan het realiseren van sociaal emotionele doelstellingen. Gebruik zelfstandige leeswerkvormen en leesbevorderingsactiviteiten, zowel met betrekking tot leesbeleving (fictie) als leesinteresse (non-fictie). De schoolbibliotheek, bestaande uit boekencollecties aangevuld met nieuwe media, speelt daarbij een belangrijke rol. Zorg ervoor dat lezen voortdurend op de agenda staat en maak het team enthousiast voor het lezen van en werken met kindertijdschriften, kinderkranten en kinderboeken. Belangrijke aandachtspunten zijn:

- Je leest zelf en je laat zien dat je plezier hebt in lezen.
- Je bent op de hoogte van het actuele boekenaanbod voor de kinderen van je groep.
- Tijdens het vrij lezen lees of praat je met kinderen over boeken.
- Je zorgt voor een gevarieerde verzameling leesmaterialen in de groep: prentenboeken, versjes en poëzie, voorleesboeken, vrij leesboeken, informatieve boeken, tijdschriften, strips.
- In de groep zijn boeken van verschillende moeilijkheidsgraad aanwezig: serieboeken, kinderjuryboeken, griffelboeken, makkelijk lezen boeken, dunne en dikke boeken, boeken voor begaafde leerlingen.
- In de groep zijn boeken van verschillende genres aanwezig: realistische boeken, fantasieboeken, woord- en beeldboeken, informatieve boeken.
- Aanvullingen van leesmaterialen vinden plaats in overleg met de kinderen.
- Je hebt een checklist die kinderen helpt bij het kiezen van boeken.
- Je leest elke dag voor bijvoorbeeld jouw favoriete prentenboek of jeugdboek.
- Je introduceert boeken en geeft kinderen leestips en ondersteuning bij de boekkeuze..
- Je geeft kinderen gelegenheid boeken te introduceren en elkaar leestips te geven.

- Boeken en leesmaterialen zijn op een aantrekkelijke manier in het lokaal uitgesteld.
- Je maakt leesmandjes met verschillende genres boeken.
- Je geeft kinderen gelegenheid in het boekenaanbod te snuffelen.
- Je vormt je een beeld van de leesvoorkeuren en interesses van de kinderen en je hebt daarvan een overzicht.
- Elke leerling heeft bij de start van de leestijd voldoende leesmateriaal om de tijd lezend mee door te brengen.
- In de leestijd wordt gelezen: de tijd voor kiezen en ruilen van boeken hoort niet in de leestijd.
- Je zorgt voor een rustige leesomgeving. Als er ruimte is, richt je in het lokaal een gezellige leeshoek in.
- Je koppelt leestoneel aan het lezen.
- Pas daarna praat je met kinderen over verhalen die je hebt voorgelezen.
- Je praat met kinderen vooral over boeken die ze met plezier hebben gelezen.
- Je geeft de gelegenheid tot vrije schrijfactiviteiten en koppelt het lezen aan functionele schrijfoopdrachten. Bron: Taal/leesonderwijs; Leesbevordering; J. Stoeldraijer en M. Förer; POraad 2010. Zie ook: www.onderwijsmaakjesamen.nl met leestips voor thuis.

Stimuleer goed woordgedrag

Kinderen met een woordenschatachterstand zijn vaak ook slechte woordleerders. Welke maatregelen zou je kunnen treffen om die zwaktes te ondervangen?

Gedrag van zwakke woordleerders (Simmons, Kameenui, 1998, Nation 2001).	Welke maatregelen kun je treffen?
Ze weten (nog niet) dat ze slecht woorden leren en veranderen daarom hun manier van woordleren niet.	Hier gaat het om een kwestie van motivatie, leershouding en zelfkennis. Bespreek met het kind wat het doet als het een onbekend woord tegenkomt in een zelf gekozen tekst. Laat een klasgenoot die veel woorden kent vertellen wat die doet om veel woorden te leren. En bespreek of het kind ook zo een goede woordleerder wil worden. Laat de twee kinderen samenwerken.
Ze kiezen geen woorden vanuit een persoonlijke behoefte aan nieuwe woorden.	Laat een korte tekst kiezen uit kindertijdschriften waarvoor het belangstelling heeft. Zet het kind met een betere leerling aan het pratend en lezend woorden leren over deze tekst.
Ze leren woorden alleen voor de korte termijn en herhalen geen woorden die ze eerst niet kenden op de langere termijn.	Bespreek met het kind oude onbekende woorden uit de tekst die aan de orde zijn geweest en herhaal die. Indien een vorig gevuld boekje 'Mijn Eigen woorden' (Onderwijs Maak Je Samen) wordt gebruikt dan kan dat worden gebruikt voor motiverende herhaalactiviteiten. Laat dat interactief in tweetallen doen.

<p>Slechte woordleerders gebruiken weinig informatiebronnen waar (nieuwe) woorden in voorkomen.</p>	<p>Leer hen om eerst werk te maken van plaatjes en tekeningen in het boekje 'Mijn Eigen Woorden'. Laat het kind daarna veel gebruik maken van beeld-woordenboeken en internet, bijvoorbeeld voor oudere kinderen met Wikipedia of met www.pbworks.com</p>
<p>Goede woordleerders kennen een toenemende hoeveelheid feiten over woorden; ze verbreden hun woordgebruik voordurend. Zwakkere woordleerders blijven steken in oppervlakkige woordkennis. Voor hen zijn visuele kenmerken bij woorden belangrijker dan mondelinge of schriftelijke betekenisaspecten. Sommige kinderen hebben dus moeite om van een woord meerdere betekenissen of betekeniskenmerken te leren. Ze richten zich op de beperkte woordbetekenis van het woord in de voorbeeldzin en komen niet tot eigen gebruikszinnen met het woord. Ze herhalen slechts de gegeven voorbeeldzin.</p>	<p>Omdat betreffende kinderen in ieder geval een visuele voorkeur hebben om betekenissen te ontdekken, maak je hier meer gebruik van, door ze vaker kleine tekeningen of symbooltjes bij woorden te laten tekenen. Laat ze dan vertellen bij hun tekening, met gebruik van het woord in goede zinnen. Gebruik ook vaak de CUVAR-aanpak. Gebruik ook 'Mijn Eigen Woorden', het blaadje waarop ze bij bekende woorden en een begrepen tekst, een eigen gebruikszin met het woord maken.</p>
<p>Sommige kinderen kunnen slecht betekenissen afleiden uit de tekst, vanwege hun beperkte grammaticale taalbeheersing.</p>	<p>Deze kinderen moeten de zinnen en de tekst met de doelwoorden horen met de juiste intonatie. Ze moeten zowel de hele zin horen als het losse doelwoord van de zin. Gebruik woordleerstrategieën hardopdenkend.</p>
<p>Een goede rader van leeswoorden gebruikt een variatie aan aanwijzingen in de tekst, vergelijkt verschillende aanwijzingen met elkaar, let niet alleen op de vorm van het woord en beslist niet voorbarig over de betekenis van het woord. Slechte woordleerders gokken de betekenis van een woord verkeerd en blijven daar gedurende het lezen aan vasthouden.</p>	<p>Maak van een passieve, een actieve woordleerder. Dit kan goed met woordspelletjes en in coöperatieve woordactiviteiten, bijvoorbeeld uit 'Op Woordenjacht', gericht op het gebruik van woorden in zinnen.</p>
<p>Kinderen met een beter werkgeheugen bij het lezen en die beter technisch kunnen lezen, zijn succesvollere raders van een woordbetekenis. Ze kunnen meer aanwijzingen over het woord onthouden.</p>	<p>Gebruik de aanpak van het pratend woorden leren, zodat ze bij eigen ervaringen/ betekenissen de juiste woorden leren en hun woorden ook beter onthouden in hun eigen verhalen. Gebruik dus hun episodisch geheugen. Breid de lees-woordenschat van begrepen en automatisch herkende leeswoorden uit woordgroep-een uit.</p>
<p>Slechte woordleerders gebruiken de context op een beperkte wijze. Slechte woordleerders leren dezelfde woordleer-strategieën als de betere woordleerders, maar ze gebruiken ze niet efficiënt.</p>	<p>Laat de zwakke en sterke woordleerder samen lezen en praten over het vinden van de betekenis van onbekende woorden, met gebruik van de context.</p>

Ze leren woorden uit het hoofd en gebruiken geen ezels-bruggetjes.

Leer deze kinderen om woorden te onthouden bij een ezelsbruggetje: een overall trek je over alles aan. Speel woorden uit: lees in een interessant boek, lees in een oninteressant boek.

Waar vind je de tijd en hoe ga je om met de verschillen?

Integreer de impliciete aandacht voor woorden met het begrijpend lezen en houd dit kort. Indien de tijd het toelaat, ga je na het lezen expliciet in op enkele woorden die voor en tijdens het lezen aandacht hebben gekregen. Je kunt het lezen ook regelmatig expliciet gebruiken om veel aandacht aan woordenschat te besteden. Dit kan ten koste gaan van leesplezier. Omdat elk kind een eigen woordenboekje kan maken kom je tegemoet aan de verschillende woordenschatbehoeften van de kinderen. Sjaak van Moorsel (basisschool de Uilenspiegel) werkt in zijn groep met drie 'woordsporen' en verdeelt taken in het 'Lezend woorden leren'. Bijvoorbeeld: de betere kinderen 'googlen' voor klasgenoten geschikte plaatjes bij woorden voor het woordenboekje. Of twee betere kinderen maken een gatentoets voor de klasgenoten. De betere kinderen kunnen ook makkelijker bijvoorbeeld de woordfamilie bij een woord bedenken. Vervolgens worden daarmee in heterogene tweetallen woordspellen gedaan, door kinderen de familiewoorden in grammaticaal goede zinnen te laten (na)zeggen. Zie ook het filmpje van Sjaak van Moorsel op 'leraar 24'.

Toetsing

Gatentoetsen zijn de beste toetsen voor het evalueren van woordgebruik. Je toetst daarmee het breder woordgebruik in de context van een hele tekst die is begrepen en geoefend. Je toetst niet uit het hoofd geleerde woorden, zoals in zoveel bestaande toetsen wel gebeurt. Kopieer de tekst en laat de doelwoorden via je tekstverwerker weg. Dit is afhankelijk van de gekozen woordgroep-twee-woorden. Contextgerichte toetsing is heel belangrijk voor het toetsen van woordgebruik. Een gatentekst kan ook nog als oefening worden gebruikt met de volledige tekst als oplossing ernaast. Hij kan zowel schriftelijk als mondeling worden afgenomen, zowel mét als zonder een keuze uit alternatieven. Een sterke leerling krijgt als opdracht om voor de week de gatentekst te maken voor klasgenoten en bespreekt die versie eerst met de leerkracht. Een voorbeeld:

Gatentoets met keuzen uit alternatieven

In Drenthe begonnen dinsdag duizenden fietsers aan de.....(wandeling, fietsvierdaagse). Met zoveel mensen op .....(pad, de fiets), kan er natuurlijk iets misgaan. Daarom bedacht de .....(organisatie, EHBO-er) een ambulancefiets. 'Hij had de kleuren van de ambulance, fel geel met zo een blauwe ster' vertelt leke Knoop van de Drentse fietsvierdaagse. Maar dat mocht niet van de échte..... (ambulance, dokter). Er fietsen namelijk..... (EHBO-ers, fietsers) op, geen echte dokters. Dus noemen we hem nu een..... (ambulance, EHBO-fiets).

Gatentoets zonder keuzemogelijkheden

De gele kleur is gebleven, maar de blauwe ster hebben we..... EHBO-er Hanny van de Belt rijdt rond op de fiets. Ze vindt 'm erg handig. 'Hij kan op plekken komen waar je anders niet komt. Hij is ....., dus je hoeft niet zo hard te trappen. En we hebben blauwe en rode knipperlichten, als zwaailicht.' En .....? 'Die doen we zelf na, als grap', vertelt Hanny. 'Onderweg plakken we pleisters. Maar als iemand heel hard van de fiets valt, bellen we de echte.....' Tegen zadelpijn heeft de EHBO-fiets geen medicijn. 'Maar misschien kunnen we wel een .....aanbieden' lacht Hanny.

Samenvatting

In dit hoofdstuk las je over een algemene aanpak voor het lezend woorden leren, hoofdzakelijk gericht op woordgroep-twee-woorden. Belangrijk daarbij is dat kinderen eerst met oppervlakkige woordkennis van enkele woorden de tekst kunnen volgen en dat daarna het woordgebruik van enkele woordgroep-twee-woorden expliciet aandacht krijgt na het lezen. Als de tijd het toelaat worden de woorden nog impliciet herhaald in herhalende activiteiten van kinderen onderling. Dit met een geschikt eigen woordenboekje. We gaven ook informatie met betrekking tot de woordenschataandacht bij zwakke woordleerders.

Eldorado. Toen de Spanjaarden in de zestiende Zuid-Amerika veroverden, waren ze op zoek naar het goud van de indianen. Enorme hoeveelheden werden weggeroofd, maar altijd bleef de overtuiging dat er nog meer was, ver weg op een verborgen plaats die Eldorado werd genoemd. Dat is Spaans voor 'Het Goudland'. De term betekent vaak *Ideaal*, bijvoorbeeld: Zeeland, eldorado voor watersporters'. In welke twee woordgroepen zou je dit woord kunnen plaatsen en waarom?